

lésre az adott időszakban jellemző legjelentősebb és legelevenebb folklórágazatok kerültek bele. Így az anyag egy erősen polgárosodó tiszántúli mezőváros népköltészetét reprezentatív területek válogatott darabjaival képviseli. Hiába keressük benne például a „klasszikus”-nak minősülő népmesét, balladát, lírai dalt, ugyanakkor számos, szigorúbb megítélés szerint, „főnépi”-nek tartott műfajjal találkozunk. A három nagy egységből az első kizárólag köszöntőket foglal magában (karácsonyi, újévi, húsvéti, névnap, szülői), bizonyítván, hogy a köszöntés szokása a közelmúltig változatosan virult. A második rész az iskoláskor költészete, melyben olyan nagymúltú műfaj mellett, mint a verses találós és a közmondás, helyet kapott az eredeti folklórnak számító mondóka, kiolvasó és gyermekvers, valamint a nyilvánvalóan iskolai tananyagból származó oktató vers. Végül a harmadik rész a „mindennapok költészete” címet kapta. Itt találjuk a kötet egyetlen nem verses szövegcsoportját, az anekdotákat. Gazdag a „névető fejfaversék” és a lakodalmi kurjantások gyűjteménye, de leggazdagabb az emlékkönyv-versek sorozata. A gyűjtésben Enyedi József tanítványai, valamint idősebb emberekből álló segítők is részt vettek.

Kósa László

Magyar népköltészet.

Főszerkesztő: Vargyas Lajos. Szerkesztő: Istvánovits Márton. A szerkesztő munkatársa: Szemerkényi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 876 l. (Magyar néprajz nyolc kötetben. V. Folklór I.)

Minden tudomány szak életében esemény egy összegző mű megjelenése, de különösen az, ha nem csupán egy nagyobb részterület eredményeinek összefoglalása, hanem valóban az egész szakterületé.

Rövidebb és terjedelmesebb összegzés több is készült a magyar népi kultúráról, de kézikönyv-formátumú eddig csak egy, *A magyarság néprajza* négy kötet az 1930-as években. Sikerére jellemző, hogy néhány esztendőn belül még kétszer kiadták, és akkoriban igen nagy számú, mintegy tizenöt ezres példányszámot ért el. Ám már a megjelenéskor számos fejezete és általában tudományfölfogása elavult volt, tartalmát az újabb kutatások hamar meghaladták, és betöltötte tudomány népszerűsítő feladatát is. Ezért készült már a megjelenés utáni évektől – kisebb-nagyobb megszakításokkal folytonosan – kézikönyv megírására a magyar néprajztudomány.

A kézikönyv-írás problémáit a párhuzamos példák szemléltetik, akár a hatkötetes magyar irodalomtörténetre, akár a még befejezetlen tízkötetes *Magyarország történetére* vagy a művészettörténeti szintézisre gondolunk. A néprajzi összegzés módszertani nehézségeit az is súlyosbítja, hogy a néprajzban nem követhető a fölsoportolt minták kronologikus rendje, helyette a tematikus rendszer érvényesül.

Az egyes szakterületek különböző fejlettségét, kutatási készültségét és személyi adottságait tükrözi, hogy a kötetek közül nem a sorszámozás szerinti első, hanem az ötödik jelent meg először. Ezáltal a tematikus rend előnyére válik a sorozatnak, nem úgy, mint a történeti vagy művészettörténeti összegzéseknél, ahol az új- és legújabbkor anyagát jóval előbb olvashattuk, mint a kezdetekét.

A tervezett három folklórkötet közül a megjelent első a magyar folklorisztika legjobban kiművelt, tudománytörténetileg tekintve is legnagyobb múltú részét, a népköltészet műfajait öleli föl. Vargyas Lajos főszerkesztő tömören így foglalta össze a tartalmat: „...a népköltészet szó nemcsak verses műfajokat jelöl: a prózai műfajokat is kötetünk tárgyalja. Tárgyalja mindazt, amit az írásos kultúrában »irodalom« néven foglalunk össze”. A meghatározás félreérthetetlenül jelzi, hogy a szerzők túlnyomó többsége módszerében hagyománytisztelőnek mutatkozik. Megállapításunk érvénye egészben vagy részben csupán a proverbiumokról, a sirató énekről és a ráolvasásról szóló fejezetekre nem vonatkozik.

Az egyes szerzők ezen a módszertani azonosságon vagy nagy hasonlóságon belül már különbözőképpen fogták föl feladatukat. Azonosság végső soron csupán az, hogy az egyes műfaji fejezetek mind kutatástörténeti visszatekintéssel indulnak. Ezek olykor más szerző tollából származnak, mint például a népdalnál. A továbbiakban minden szerző azt a kérdéskört emelte ki vagy dolgozta ki részletesebben, amelynek a kutatása valamilyen okból részletesebb eredményeket kínált, vagy maga a műfaj természete kormányozta a megközelítés módját.

Mindebből látszik, hogy az egyes fejezetek majdnem kivétel nélkül az illető műfaj „kismonográfiáiként” foghatók föl. Anyaguk nagy része új, a vonatkozó szakirodalom értékelése és az eredmények itt kerülnek először együttesen közlésre. Csupán néhány kivétel akad, melyben a szerző korábban készített terjedelmesebb monográfiájának több-kevesebb változtatással rövidített anyagát publikálja, mint például Vargyas Lajos (népballada), Kríza Ildikó (legendaballada), Dömötör Tekla (a népszokások költészete). A további párhuzamos fejezeteket Banó István (népmese), Nagy Ilona (eredetmagyarázó monda és hiedelemmonda), Lengyel Dénes (történeti monda), Sándor István (anekdota), Szemerényi Ágnes (proverbium), Mándoki László (szóbeli rejtvények), Küllös Imola (igaz történet, élettörténet, önéletrajz), Takács Lajos (históriák), Vargyas Lajos (lírai népköltészet), Károly S. László (siratóének), Pócs Éva (ráolvasás), Erdélyi Zsuzsanna (archaikus népi imádások) írták.

Kutatási egyenetlenségekről és személyi (szerzői) adottságokról árulkodik a kötet szerkesztésének néhány következetlen eleme. A fejezetek beosztásának sorában például egyenértékű a lírai népköltészetéről szóló, mely több alműfajt tekint át, és a siratóének önálló fejezete, amely mint a népi líra része, bizonyára helyet kaphatott volna az előbbieik közé beosztva a maga helyén. Nem meggyőző a legendaballada önálló fejezete sem, hiszen akkor miért nem kaptak hasonló önállóságot a vele egyenrangú vagy hozzá hasonló önállóságú más ballada-csoportok, vagy akár a különböző proverbiumfajok. Az olvasó fölteheti a kérdést, vajon a népmesékről miért egy szerző írt egységesen, a népmondákról miért kettő, különböző szempontok alapján? Vagy: az anekdota-fejezet önállósága esetleg más prózai epikus költészeti műfaj (alműfaj) kicmelt tárgyalását is indokolhatná.

Ugyancsak az arányok és a kérdések eltérő súlypontjai ejtik gondolkodóba az olvasót, amikor önálló fejezetet olvas a mese és a hiedelemvilág kapcsolatáról és a népköltészet hősének-maradványairól. Mindkettő régi és nagymúltú érdeklődési területet jelez, mindkettő a műfajok eredetéhez közelít, ám hiába keresünk más hasonló tárgyú külön fejezeteket. Az egyes szerzők a maguk szövegein belül nagyon

sokszor érintenek rokon problémaköröket, e két fejezet kiemeltsége az adott szerkezetben mégsem indokolt.

Kiemelten olvasva, kerék egész a gyermekkor költészetéről írott fejezet (Tátrai Zsuzsanna). Ez a megközelítés hagyományos a magyar néprajzban, a kötet összefüggésében azonban a „laikus” megkérdendhető: ha van gyermekkor népköltészet, vajon miért nincs felnőttkori, netán öregkori költészet. Ez a kérdés félig tréfás, ám valamilyen választ várt volna. Komolyabb gond az, hogy e fejezet – teljesen természetesen – lírai, dramatikus és prózai-epikus alkotásokat szemlél, melyek közül nem egynek a kötet más fejezeteiben is helye lenne. „Árvá”-nak tűnik föl az utolsó, a munkásfolklorról szóló fejezet (Nagy Dezső), ami az 1950-es évek hagyományaként került ide. Aki a magyar néprajzot kissé belülről ismeri, tudja, hogy a folklóriztika tárgya túlnyomólag a parasztság műveltsége, aki viszont külső érdeklődőként közelít, keresheti más társadalmi rétegek, csoportok, osztályok folklorját is.

Végül még egy ellentmondás. Az archaikus népi imádságokkal foglalkozó fejezet anyaga nem kevésbé és nem inkább archaikus a kötet tárgyát alkotó folklór mintegy háromnegyedénél. Sőt, vitatható, vajon egyik-másik nem archaikusabb-e, régebb-e, mint ezek az imák. Amikor Erdélyi Zsuzsanna gyűjteni kezdte értékes anyagát, a figyelemfölvívó, megkülönböztető jelző indokolt volt, ebben a környezetben azonban nem az.

Egy rövid ismertetésben nincs lehetőség részletekbe, tartalmi kérdésekbe mélyebben belebocsájtani, azonban – úgy érezzük – a fenti néhány kérdésfelvetés a magyar néprajz lényegi problémáit is érinti.

Említést érdemel, mert a folklórt köztudomásúan igen nehéz képekkel illusztrálni, hogy a képmelléklet szerkesztését Szemerényi Ágnes a szegényes és egyáltalán nem mutatós lehetőségekhez képest szemléletesen, több újdonságot nyújtva oldotta meg.

Kósa László

A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa (AaTh 1430–1639x).

Összeállította és a bevezetőt írta: Vehmas Marja, Benedek Katalin közreműködésével. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1988. 307 l. (Magyar Népmesekatalógus 7/B.)

A kötet alapját a magyarországi legkorábbi irodalmi megfogalmazásoktól (15. századi latin prédikációs gyűjtemények, 16. századi magyar szórakoztató olvasmányok) a mai falusi közösségekben hallás után lejegyzett, illetve magnóra rögzített, komikus funkcióban napjainkig elevenen élő trufák és anekdoták variánsai alkotják. A mintegy 1100 variáns a jelentősebb mesekiadványokból – beleértve az igen gazdag erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, vajdasági magyar népköltészeti kiadványokat is –, valamint kéziratok anyagából kerültek feldolgozásra.

A jelen katalógus folytatása a Magyar Népmesekatalógus 7/A kötetében közölt anyagnak. Felépítése áttekinthető, jól tagolt. Használatát megkönnyíti Benedek Katalin tanulmánya az irodalmi forrásokról, valamint Vehmas Marja elemzése a katalógusban előforduló trufa- és anekdotaanyagáról.